

ARHEOLOGIJA

Danijela Brišnik

Muzej KC Ivana Napotnika Velenje

ARHEOLOŠKI PABERKI ŠALEŠKE DOLINE

Leta 1975 sta Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Inštitut za arheologijo izdala delo Arheološka najdišča Slovenije (dalje ANSI), katerega namen je bil predložiti zbrana najdišča in jih vrisati na ustrezne karte. S topografskega, kronološkega in dokumentacijskega vidika so obdelana in zbrana vsa najdišča, znana do leta 1965, kasneje pa sta nalogo zbiranja in krajših predstavitev novih arheoloških najdišč ter del na njih nadaljevali publikaciji Varstvo spomenikov (revija za teorijo in prakso spomeniškega varstva) in Arheološki pregledi.

V Arheoloških najdiščih Slovenije je obdelanih preko 3300 najdišč, od tega iz Šaleške doline in širše okolice samo 11. Igra s številkami je potrebna zato, ker bi rada poskusila v pričujočem sestavku odgovoriti na vprašanje, zakaj je Šaleška dolina z okolico na vseh kartah arheoloških najdišč predstavljena kot bela lisa, ko pa je v savinjski, celjski in slovenjgraški regiji, s katerimi je Šaleška dolina najbolj povezana, zelo veliko arheoloških najdišč. Možnih je seveda več odgovorov.

Šaleška dolina predstavlja s svojim pripadajočim obrobjem dokaj zaprto in zaključeno geografsko enoto. Od Zgornje in Spodnje Savinjske doline jo ločijo Golte, Skornski hribi, Paški vrhovi z Goro Oljko in Ponikovska planota, proti slovenjgraški strani jo zapirajo Paški Kozjak, Špik, Smodivnik, Vodemla, Lubela, Graška gora ... na jugovzhodu pa vodi znižan prehod pod Vinsko Goro v Dobrnsko podolje in naprej v Celjsko kotlino. Kljub tej zaprtosti pa je prometno dovolj zanimiva, saj povezuje celjsko, savinjsko ter slovenjgraško regijo in je torej zveza med osrednjimi in severnimi slovenskimi pokrajinami. (Kljajič 1989: 5)

Gledano z geografskega vidika ima Šaleška dolina dovolj vodnih virov, plodne zemlje in zmerne temperature in je torej primerna za bivanje, kar potrjujejo tudi nekatera znana arheološka najdišča. Problem je torej potrebno poiskati drugje, najbrž v stanju raziskav, ki je le malokje v Sloveniji slabše kot pri nas. Konec prejšnjega stoletja se predvsem v avstrijski literaturi pojavljajo notice o arheoloških najdbah iz naših krajev, ki so bile več ali manj vse poslane v graški Joanneum; prav tako je zaslediti v arhivu Muzejskega društva v Celju med letoma 1937-40 težnjo po sistematičnem zapisovanju védenja o novih in starejših arheoloških najdbah, medtem ko po drugi svetovni vojni v literaturi skoraj ne zasledimo nobenih podatkov več. Vzrok temu gre najbrž iskati v izgradnji novega modernega mesta in iskanju njegove identitete, pri tem pa očitno ni bilo teženj po raziskavah zgodovine, starejše od nekaj deset ali sto let. Dejstvo je, da so zadnji sistematični zapisi o arheoloških najdbah v Šaleški dolini z okolico stari dobrih 35 let, najdemo pa jih v maloprej omenjeni publikaciji *Varstvo spomenikov*.

Šaleška dolina sodi pod okrilje Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, ki tega področja nikoli ni uspel sistematično pokrivati, temveč je prevzemal le bolj ali manj nujne akcije, ki so bile skoraj vse vezane na umetnostno-zgodovinsko področje. Zato je večjo pozornost raziskavam starejših obdobij začel pred leti posvečati Muzej Velenje, ki je z nekaj članki v *Šaleških razgledih* načel vprašanja o starejši poselitvi Šaleške doline in njenih arheoloških najdiščih. Odgovori so bili redki in nepopolni, kot so pravzaprav še danes. Veliko več kot pred osmimi leti, ko je izšel prvi zvezek *Šaleških razgledov*, vemo o kolonizaciji v srednjem veku, o polpretekli zgodovini novega veka ... védenje o materialni kulturi starejših obdobij in srednjega veka pa je še vedno enako, kot je bilo pred 35 in več leti.

Vzrok je najbrž tudi v dejstvu, da Šaleška dolina - zaenkrat - ne premore niti enega redno zaposlenega arheologa, ki bi se lahko poleg nujno potrebnih zaščitnih akcij, kot je bila npr. obnova gradu Šalek in z njim povezana zaščitna izkopavanja, ukvarjal z vsemi vidiki arheologije, kot so sistematična izkopavanja, terenski pregledi, nadzor pri gradbenih delih na možnih arheoloških lokacijah ... ki bi védenje o materialni kulturi (s pomočjo razstav in publikacij) približal širši množici ljudi, kar je nenazadnje ena od primarnih nalog arheologije.

Tu in tam pa je naše območje na prizorišče arheološke stroke le zakorakalo z velikimi in odmevnimi koraki. Gre seveda za rezultate načrtnih raziskovanj dr. Srečka Brodarja v Mornovi zijalki in Špehovki (naj mi kolegi s slovenjgraške strani Hude luknje ne zamerijo, da si drznem omenjati jamo, ki leži na njihovem območju, a je kljub temu pomembna tudi za naš prostor), ki sta s svojimi najdbami še danes v samem vrhu poznavanja prazgodovinske materialne kulture, ne le v Sloveniji, ampak tudi v evropskem prostoru. Drug tak korak je bilo odkritje ostankov mastodontov v Škalah leta 1964, ko so pri odpravljanju posledic izkopavanja premoga naleteli na najbogatejše tovrstno najdišče v Sloveniji. Zanimiva je tudi teza, ki sta jo že pred leti postavila dr. Jaro Šašel in dr. Milan Ževart, namreč da so Škale možna poštna postaja *Upellae* na verjetni

antični cestni trasi med Celeio in Colatijem (Šašel 1954: 125; Ževart 1949). Cesta trase bi naj tako potekala: *Celje (Celeia)-Babno-Medlog-Pernovo-Št. Janž (Vinska Gora)-Stara vas pri Velenju (Upellae?)-Škale-Plešivec-Metulov hrib na Graški gori-Sv. Lena-Šmiklavž-Stari trg pri Slovenj Gradcu (Colatio)*. Obstaja pa tudi možnost drugačne trase, ki pelje od Šmartnega preko Konovega in Šentbrica na Škalske Cirkovce in od tam čez Metulov hrib v Mislinjsko dolino. To traso zagovarja v orisu zgodovine Škal Tone Ravnikar (1989: 12), ki meni, da ima ta pot dve prednosti pred zgornjo. Je bolj direktna in tudi v kasnejši dobi je imela večji pomen, saj je bila glavna povezava s Koroško vse do prebitja ceste skozi Hudo luknjo. Tako imata obe trasi nekaj argumentov za in proti. Traso ceste skozi Škale je z razlago imena *Upellae* poskusil potrditi oz. vsaj utrditi tudi mag. Jože Hudales (1989: 9), v letu 1994 pa se je z najdbami velike količine antične opeke in keramike na ugrezninskem področju Škal, ki nosi ledinsko ime Groblje, ta teorija še močneje zasidrala, žal pa se brez sondiranja še ni potrdila. O pomenu ceste čez Šentbric in Škalske Cirkovce priča stara, iz neobdelanih kamnov grajena cestna škarpa ob cesti Šentbric-Škalske Cirkovce, ki jo je brez sondiranja časovno težko uvrstiti, in useki v skale, ki bi lahko bili ostanki stare ceste.

V zadnjih nekaj letih se je Šaleška dolina vpisala na seznam arheoloških najdišč z izkopavanji v jami Špehovki leta 1990 pod vodstvom dr. Mitja Brodarja (Muzej Velenje in jamarsko društvo Speleos), z zaščitnim izkopavanjem gradu Šalek v letih 1991 in 1992 (ZVNKD Celje, Oddelek za arheologijo Univerze v Ljubljani in Muzej Velenje) ter z sondažnimi izkopavanji na gradu Katzenstein v Florijanu pri Šoštanju lansko leto (Muzej Velenje). Rezultati izkopavanj v jami Špehovki so z objavo dr. Mitje Brodarja v Arheološkem vestniku (1993:7) že predstavljeni strokovni in širši javnosti, prav tako je v Šaleških razgledih izšlo preliminarno poročilo o izkopavanjih na gradu Šalek (Brišnik 1994/95:70). Arheološko gradivo z gradu Katzenstein še ni ovrednoteno, tako arhitektura kot materialna kultura pa po prvih grobih ocenah napovedujeta, da je pred nami najdišče, ki se lahko kosa s številnimi znanimi slovenskimi najdišči.

Nevsakdanji pogled na grad Šalek (fotografija: T. Ravnikar)

Malo za šalo in malo zares je poleti leta 1993 potekalo čiščenje obeh vodnjakov na Velenjskem gradu. Akcija čiščenja je potekala pod pokroviteljstvom Rudnika lignita Velenje in Ljubljanske banke Velenje, organizacijo pa je prevzel KCIN - Muzej Velenje. Čisto zares sta bila oba vodnjaka očiščena do dna - notranji do globine 12,10 metra, zunanji do okr. 54 metrov. Tudi medijska podpora, obiski občinskih veljakov in nenazadnje dober namen so bili zaresni. Zataknilo se je pravzaprav le pri arheoloških najdbah, ki jih ni bilo, oz. so bile stare 50-100 let. In ker v Sloveniji zaenkrat še ne poznamo "etnološke" arheologije, na tem mestu zaključujem poročilo.

Da pa je Šaleška dolina za arheologe še kako zanimiva, je med drugim pokazala tudi lanskoletna razstava - prva arheološka razstava v Dolini - z naslovom *Drobci nekega vsakdana*, ki je bila plod dela več slovenskih muzejev in Oddelka za arheologijo Univerze v Ljubljani. Razstavo je Muzej Velenje obogatil z najdbami z gradov Šalek, Velenje in Švarcenštajn in ji - kot je dejal glavni pobudnik razstave dr. Mitja Guštin - z multimedijско predstavitevijo življenja na gradu Šalek, s prvo knjižico *Muzejskega kolaža* in privlačnim vabilom dodal tisto piko na i, ki razstavo naredi privlačno, poučno in nenazadnje zabavno za večji krog obiskovalcev. Razstavo si je v 50 dneh ogledalo preko 5500 ljudi, to pa je število, ki ne bi potrebovalo

komentarja, če bi razstavo obiskali tudi učenci in dijaki iz Šaleške doline. Tako pa kljub vabilom, naslovljenim na učitelje in profesorje zgodovine, odziva - z redkimi izjemami - ni bilo. Zato pa so k nam - predvsem na ogled multivizije, ki je bila prva tovrstna predstavitev življenja na gradu - prihajali osnovnošolci in srednješolci z vseh koncev Slovenije.

Pogled na Šalek (fotografija: P. Marinšek)

In kako naprej?

Materialna kultura srednjega veka, izkopana na gradovih Katzenstein in Šalek je sicer le drobec tega, kar Šaleška dolina skriva v svojih nedrjih, toda to je drobec, ob katerem bi se morali zavedati, da je dolina z več kot dvajsetimi gradovi, graščinami in dvorci eden najbolj perspektivnih prostorov v Sloveniji za razvoj arheologije mlajših zgodovinskih obdobj. Gre za obdobje, ki je bilo v Sloveniji do pred nekaj leti po krivici zapostavljeno - okvirno je to čas od 10. stoletja pa vse do takrat, ko vzamejo raziskave v svoje roke etnologi - in ki je pred nekaj

leti pod imenom "arheologija mlajših zgodovinskih obdobj" končno dobilo svoje mesto na Oddelku za arheologijo Univerze v Ljubljani. V okviru teh predavanj je bilo predstavljeno tudi gradivo z gradu Šalek in posamezni kosi - predvsem t. i. pečatna keramika - so pokazali, da sodijo v sam vrh obrtniške spretnosti tistega časa. In zato, da bi lahko ljudem podarili res nekaj lepega in "našega", smo v Muzeju Velenje skupaj z Lončarstvom Bahor pripravili repliko srednjeveške pivske čaše, izkopane na Šaleku. Čaša je izdelana iz svetlo oker žgane gline, okrašena pa je s štirimi vrstami pečatov. Priložen je še certifikat, ki zagotavlja, da imate v rokah kupico, s kakršno so pred dobrimi 500 leti nazdravljali šaleški plemenitaši.

To je le ena izmed akcij, s katero bi radi arheologijo in njene izsledke približali ljudem. Žal pa bo veliko zanimivega, lepega in edinstvenega ostalo skritega v zemlji vse dotlej, dokler Dolina ne bo dobila vsaj enega arheologa.

ARHEOLOŠKA NAJDIŠČA ŠALEŠKE DOLINE IN OKOLICE

Zadnji poskus, zbrati na enem mestu vse podatke o arheoloških najdiščih Šaleške doline, sega torej v davno leto 1965 (ANSI 1975), potem pa najdevamo redke omembe, raztresene po bolj ali manj strokovni literaturi in časopisih. Zato je pred vami nov seznam (oz. poskus kar najbolj popolnega seznama) arheoloških najdišč in lokacij, ki s sporadičnimi najdbami kažejo, da bi to lahko bila.

Podatki o najstarejših arheoloških lokacijah so povzeti po ANSI, zato je navajanje literature včasih nepopolno (kjer ne poznamo naslova članka, je v seznamu lit. navedeno najdišče, npr. Šmartno ob Paki - V: Mitt. Hist. Ver. St. 2, 157 ss), prav tako pa v vseh primerih ni bilo mogoče preverjanje stanja na terenu. Vir za ostala najdišča so v glavnem terenski pregledi in izkopavanja.

Ker so bila pota ljudi, ki so oblikovali našo dolino, drugačna kot danes in jim meje - razen naravnih - niso predstavljale nobenih ovir, sem vključila v seznam najdišča, ki danes ležijo v občinah Velenje, Šoštanj in Šmartno ob Paki ter jamska najdišča na področju Tisnika, ki sodijo pod okrilje občine Mislinja.

Seznam ledinskih imen, ki opozarjajo na kontinuiteto poselitve, je žal nepopoln, kajti topografija terena je bila opravljena le na nekaterih manjših območjih Doline, in sicer v okviru raziskovalnih taborov. Zato naj tu naštejemo samo najbolj značilne: *Brezovo, Brezovec, Brezje, Gabrke, Gavce, Gradnik, Gradišče, Gradič, Grmada, Groblje, Grušovlje, Hrastnik, Hrastovec, Jesenik, Koželj, Laze, Lazišče, Lipje, Ljubela, Plešivec, Podjavoršek, Praznikove gomile, Pristava, Roprče, Ruperče, Tabor, Tajna, Topolovec, Topolšica, Trnišnik, Trnava.*

Na seznam arheoloških najdišč bi brez dvoma sodili tudi vsi gradovi in dvorci Šaleške doline (in okolice) ter najstarejše cerkve, kljub temu da zaenkrat še niso ovrednoteni s stališča arheologije. Gradovi in dvorci, ki bi jim morali v naslednjih letih posvetiti več pozornosti, so: *grad in graščina Šoštanj, grad v Skornem, Turn v Hrastovcu, dvorec Gutenpihl (Marof) in Forhtenek v Ravnah pri Šoštanju, Ekenštajn, dvorec Gorica, izginuli dvorec Žitenberg, graščina Bevče (morda predhodnik današnje graščine Dobrovo - Gutenhart), Pakenštajn v Šmartnem ob Paki in Valdek v Zgornjem Doliču pri Mislinji.* Med cerkvami, ki jih najdemo že zelo zgodaj omenjene v listinskem gradivu, so za arheološke raziskave najzanimivejše: *sv. Andrej v Šaleku, sv. Mohor in Fortunat v Šoštanju, sv. Florijan v Florjanu pri Šoštanju, sv. Anton Puščavnik v Skornem, sv. Nikolaj v Plešivcu, sv. Peter v Zavodnjah, sv. Jakob na Gradišču in sv. Egidij (Tilen) v Arnačah.*

Vsi ostali - tukaj nenašteti - gradovi so izpričani z arheološkimi najdbami, pridobljenimi z zaščitnimi in sondažnimi izkopavanji pa so s sporadičnimi najdbami že uvrščeni na seznam arheoloških najdišč.

Renesančna pečnica z gradu Švarcenštajn. Narisal Rok Poles.

OBČINA VELENJE

Naselje: BEVČE

Ime:

Narodni muzej v Ljubljani hrani pod inv. št. NM Lj. 12278, 12277 in 12276 tri železne sulične osti iz Bevč, ki jih je pridobil v času med obema vojnama. Natančnejši najdiščni podatki niso znani.

Lit.: ANSI 1975, 272; Teržan 1990, 353 in T. 82:1-3.

Naselje: LAZE

Ime: grad Švarcenštajn (Gradič)

Spomladi leta 1993 se je ob vhodu v grad Gradič (Švarcenštajn) sprožil plaz, pri čemer je prišla na dan večja količina srednjeveške in novoveške keramike. Med najdbami prevladujejo fragmenti pečnic. Najdbe hrani Muzej KC Ivana Napotnika Velenje. Marca 1995 je popustilo ostrešje vhodnega stolpiča, posledica tega je zrušenje celotnega vhodnega stolpa z gotskim portalom.

Lit.: Brišnik 1995.

Naselje: PAŠKI KOZJAK

Ime: Špik

Najdišče leži 300 m Z od cerkve sv. Jošta na Kozjaku, ob poti, ki pelje na vrh Špika.

Skupina za starejšo zgodovino se je na dveh raziskovalnih taborih na Paškem Kozjaku l. 1991 in 1992 ukvarjala z ledinskimi imeni in pri tem prišla v stik z g. župnikom Tonetom Krncem, ki nas je opozoril na kamnito grobljo, naslonjeno na škarpo ob poti. Le-to je leta 1985 g. župnik "raziskal" in pri tem odkril več predelkov v velikosti 1,3-1,8 x 1-2 metra. Najdišče je dokumentiral in ovrednotil dr. Andrej Pleterski, ki meni, da je kamnita struktura v povezavi s srednjeveško gospodarsko izrabo Kozjaka.

Lit.: Pleterski 1989, 256.

Naselje: PAŠKI KOZJAK

Ime: ob cerkvi sv. Jošta

Leta 1990 so zahodno od ckeve sv. Jošta (med cerkvijo in šolo) ob urejanju cerkvene okolice in ceste naleteli na ostanke polkrožnega zidu z deloma pokritim krajšim jaškom. Sodeč po analogijah je šlo verjetno za ostanke manjše lončarske peči, ki pa je bila pri načrtovanju okolice cerkve v celoti uničena. Fotodokumentacija hrani Muzej Velenje.

Naselje: PESJE

Ime: Dolgo polje

Njive ob tovarni Gorenje so bile pred časom v lasti prebivalcev Stare vasi in med njimi še vedno kroži zgodba o potopljenem mestu, ki naj bi stalo na tem območju. Preverjanje ustnega izročila na terenu je pokazalo, da je na njivah precejšnja količina srednjeveške in novoveške keramike, antično keramiko pa zasledimo le sporadično.

Naselje: PLEŠIVEC

Ime: Vedetov hrib

V okviru terenskega dela raziskovalnega tabora Škale 1994 je dr. Milan Ževart odkril pri Frančiški in Vladu Ževart, Plešivec 26, odlično ohranjeno neolitsko kladivasto sekiro, izdelano iz temno zelene magmatske kamnine. Sekiro so domačini našli na njivi na Vedetovem hribu v bližini domačije Navršnik (Marolt), Plešivec 55. Sekira je lepo zglačena, dl. 7 cm, š. 3,8 cm, db. 3,7 cm, premer luknje za nasaditev je 1,7 cm. Najdbo hrani Muzej Velenje.

Lit.: Brišnik 1995.

Naselje: PLEŠIVEC (?)

Ime:

Prof. Bojan Glavač (Efenkova 22, Velenje) hrani lepo ohranjeno neolitsko kamnito sekiro, ki jo je okoli leta 1960 dobil v dar od svojega učenca. Najdiščni podatki niso znani, zelo

verjetno pa je, da je bila najdena na Plešivcu. Sekira je slabo zglajena, dl. 7,4 cm, š. 4,4 cm, db. 4,8 cm, premer luknje za nasaditev je 2 cm.

Naselje: PODKRAJ (Šentilj)

Ime: Ruperče

V Podkraju so na njivah, ki nosijo ime Ruperče (levo od transformatorske postaje - iz smeri Arnače), pred drugo sv. vojno našli kipec svetnika, ki naj bi izviral iz izginule cerkve sv. Ruperta. Najditelj je kipec ob selitvi iz kraja odnesel s seboj, tako da natančnejši podatki niso znani.

Naselje: PODKRAJ pri Velenju

Ime: Gradišče

Pri terenskem pregledu Gradišča (hrib nad cerkvijo sv. Jakoba), kjer je v srednjem veku stal grad Limbar, je bilo odkritih nekaj fragmentov (najverjetneje) srednjeveške keramike, samo ledinsko ime *Gradišče* pa kaže na možno še starejšo arheološko lokacijo.

Naselje: ŠALEK

Ime: grad Šalek

V sklopu obnovitvenih del na gradu Šalek v letih 1989-1994 je potekalo v letih 1991 in 1992 zaščitno arheološko izkopavanje. V dogovoru z nosilcema akcije KCIN - Muzejem Velenje in ZVNKD Celje je del zaščitnih izkopavanj prevzel ZVNKD Celje, del pa Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Zaščitna izkopavanja so zajela celotno površino pomola ob vzhodni, zahodni in južni stranici trikotnega stolpa, pri čemer niso bila v celoti upoštevana načela arheološke strati-grafije. Glavni elementi arhitekture so zidovi, grajeni iz neobdelanih lomljencev apnenca, vezani z grobo malto, pomešano s peskom. Od jugozahodnega roba trikotnega stolpa teče proti zahodu zid, ki leži neposredno na skalni osnovi in predstavlja zahodno mejo grajskega jedra. Zid se ob robu skalnega pomola pravokotno zalomi proti severovzhodu in je relativno dobro ohranjen, njegovo

nadaljevanje proti severnemu vogalu trikotnega stolpa pa lahko z veliko verjetnostjo domnevamo. Ostanki zidov ob vzhodni stranici stolpa so težje razločljivi, sodeč po tlorisu in ostankih leg tramov v steni stolpa pa lahko sklepamo, da se je v višini tretje etaže na stolp naslanjalo manjše poslopje. Ob vzhodni, zahodni in južni stranici stolpa je ohranjena originalna hodna površina - kamnit tlak, sestavljen iz lomljencev apnenca in rečnih prodnikov. Kamni so položeni z ravno ploskvijo navzgor, kot polnilo pa je uporabljen droben rečni pesek.

Ohranjeni arhitekturni členi, v vrhnjih etažah dobro ohranjeni ogelniki in le nakazana želja po platenju postavljajo nastanek grajske stavbe v prvo polovico ali sredino 12. stoletja (Stopar 1993: 95 ss). Gradivo, pridobljeno pri zaščitnih izkopavanjih, je številno in oblikovno zelo bogato, časovno pa zajema obdobje od 12. do 18. stoletja, s poudarkom na materialu 15., 16. in 17. stoletja.

Pomemben segment teh najdb so pečnice, katerih motivni svet se veže predvsem na gradivo s celjskega območja. Med najstarejše sodi neglazirana pečnica, izdelana na lončarskem vretenu, ki je v spodnjem delu oblikovana kot lonec, v zgornjem delu pa se razširi v pravokotno ustje. Zastopana je tudi pečnica z reliefno upodobljenim zmajem, več variant pečnic s hrastovo rožo in tapetnim vzorcem. Med renesančnimi pečnicami je najlepša pečnica z nišo, ki je obrobljena z bisernikom, in fragment heraldične pečnice s perutjo orla in polkrožno zaključenim grbovnim ščitom. Najštevilnejše so pečnice, izdelane v kombinaciji modro-bele in zeleno-bele glazure, izdelane v tehniki fajanse.

Med keramičnim posodjem prevladujejo lonci različnih velikosti, trebušaste oblike in z ravnim dnom. Ustje je bolj ali manj izvihano in prehaja v trup neposredno ali pa je oddeljeno s klekom. Večina loncev je izdelana z redukcijskim načinom žganja, zato prevladujejo temnejše barve. Redkejšje so skledje temno sive oz. črne in svetlo oker barve. Med njimi izstopa tako po velikosti kot ohranjenosti skleda svetlo oker barve, s široko stojno ploskvijo, rahlo ovalne oblike, s premerom ustja od 42,5 do 44,5 cm. Ustje je nagnjeno navzven, bogato profilirano, z ohranjenim širokim izlivom.

Pivsko posodje je zastopano z več čašami in bokali. Najlepša in najbolj ohranjena je čaša z visoko, rahlo narebreno nogo, ki se

širi v konično oblikovan trup. Ustje je gladko in zalomljeno navznoter. Čaša je okrašena s štirimi različnimi pečatnimi ornamentami. Bokali so ohranjeni zelo fragmentarno, vsi pa so pod glazuro poslikani večinoma z zeleno, rumeno in modro poslikavo.

Glazirana keramika je zastopana s krožniki, skledami in maloštevilnimi fragmenti skodelic.

Med kovinskimi predmeti gre omeniti štiri železne puščične osti s tulci in trni za nasaditev. Pasne sponse so štiri, vse (razen ene) so slabo ohranjene. Vsakdanji predmeti so zastopani z vijčkom za rezanje testa, koščeno in bronasto šivanko, bronastim naprstnikom in gumbom z zanko za pritrdjevanje.

Pomembna najdba je sončna ura, izdelana iz slonovine. Sestavljena je iz dveh preklonih slonokoščenih ploščic, med katerima je bila prvotno kot polos vpeta nitka. Na pokrovu je ohranjena pozlačena lunina ura, vse oznake so vrezane. Na spodnji ploščici je vrezano ime *Michael Lesel*, najverjetneje gre za izdelovalca ure.

Srednjeveški novci - *pfenigi* - so trije, datirani v čas od 1410 do 1456, pet novcev je novoveških, sodijo pa v čas od leta 1517 do 1901.

Gradbena zaščitna dela na gradu Šalek so se nadaljevala vse do leta 1995, pri čemer je občasno še prihajalo do posegov v arheološke plasti, vendar le-te niso dokumentirali. Vse najdbe in dokumentacijo hrani Muzej Velenje.

Lit.: Brišnik 1994/95, 70 ss; Brišnik, Ravnikar 1995; Brišnik 1995.

Naselje: ŠKALE

Ime:

Leta 1964 so v Škalah pri odkrivanju krovnine premogovih plasti naleteli na najdišče z ostanki mastodontov. Ostanki so ležali v štirih različnih horizontih. Glavno najdišče je bilo v tretjem horizontu (397,50-399 m nadm. v.), ki je vsebovalo lobanjo z zobmi zgornje čeljusti ter dele postkranialnega skeleta (vretenca, rebra, fragmenti okolčja, dolge kosti, kosti stopal, členki ...), v četrtem horizontu (389 m nadm. v.) pa so odkrili poleg zobovja še dobro ohranjen okel. Ostanki pripadajo dvema vrstama mastodontov -

Bunolophodon (Anancus) arvernensis in *Zygodolophodon borsoni*, ki sta živel v najstarejšem pleistocenu.

Lit.: Drobne 1967, 305 ss; Drobne, J. Pohar, V. Pohar in M. Prestor 1964, 1 ss; V. Pohar 1965, 211 ss; Rakovec in sodelavci 1966.

Naselje: ŠKALE

Ime: Groblje

V okviru raziskovalnega tabora Škale 1994 je skupina za arheologijo odkrila na zemljišču, ki nosi ledinsko ime Groblje in leži na ugrezninskem področju v neposredni bližini Velenjskega jezera, večjo količino antične opeke in keramike. Škale je kot poštno postajo Upellae na verjetni antični cestni trasi med Celeio in Colatijem omenjal že Jaro Šašel leta 1954. Marca 1995. leta smo na tej lokaciji (pri obhodu po prečnicah) med množico antičnega in mlajšega keramičnega gradiva našli (poleg fragmentov prazgodovinske keramike) tudi paleolitsko kamnito orodje, najverjetneje praskalo. Najdbe hrani Muzej Velenje.

Lit.: Brišnik 1995.

Naselje: ŠMARTNO

Ime:

Na župnijski njivi je bil leta 1882 najden *Speratinov* antični nagrobnik (CIL III 11710), ki ga hrani Muzej Velenje pod inv. št. MV 951.

Lit.: Orožen 1883, 63 ss; isti 1884, 133; Fekonja 1895, 372; isti 1937, 557 (Konovo); AIJ, 9 ss; Šašel 1954, 129; ANSI 1975, 272; Velenje 1992, 25.

Naselje: VELENJE

Ime: Premogovnik Velenje

Leta 1888 so pri poglobljanju glavnega jaška odkrili v krovni premogovnika dele lobanje z ohranjenimi zobmi tapirja ter dele postkranialnega skeleta. Ostanki so ležali v globini 60 metrov, in sicer 8,2 metra nad plastjo lignita. Teller je najdbo pripisal vrsti *Tapirus hungaricus* H. v. Meyer.

Lit.: Teller 1888, 729; Rakovec in sodelavci 1966.

Kamnito sekiro, ki so jo med vojno našli v rudniku, hrani Joanneum v Gradcu pod inv. št. 15269.

Lit.: ANSI 1975, 272.

Naselje: VELENJE

Ime: Stara vas

Na njivah Stare vasi leži veliko fragmentov opeke in keramike, za katero Šašel meni, da je najverjetneje antična.

Lit.: Šašel 1954, 129; ANSI 1975, 272.

Naselje: VELENJE

Ime: grad Velenje

Na gradu Velenje so leta 1978 sanirali obrambno zidovje, pri čemer je 19. 10. in 20. 10. 1978 arheolog Lojze Bolta izvedel sondiranje terena med obzidjem in palacijem. Sonda je bila locirana na zahodni strani palacija v velikosti 2 x 5,20 x 0,40 metra. V globini 0,40 m so naleteli na razmeroma dobro ohranjen temelj zidu. Ob zidu so odkrili več fragmentov keramike in zeleno glaziranih pečnic, ki jih Bolta na podlagi analogij s celjskim materialom datira v 17. stoletje. Bolta razlaga odkrite zidove kot prizidke oz. nekakšna gospodarska poslopja, nastala v 16. ali 17. stoletju, ki pa so jih kasneje porušili. Najdbe hrani Muzej KC Ivana Napotnika Velenje.

Leta 1979 so ob urejanju vhodnega mostu in zamenjavi tlaka pred južnim stolpičem obrambnega zidu odkrili v globini 0,60 metra zidan odtočni kanal v dolžini okr. 18 metrov. Kanal poteka vzporedno z obrambnim obzidjem, grajen je iz kamnja, širok približno 0,26 metra, pokrit pa z opeko velikosti do 0,27 x 0,14 metra.

Lit.: Bolta 1978; Mohorko 1979.

OBČINA ŠOŠTANJ

Naselje: FLORJAN pri Šoštanju

Ime: grad Katzenstein

Avgusta leta 1995 je Muzej KC IN Velenje začel s sondažnimi raziskavami srednjeveškega gradu Katzenstein. Sonda je locirana v neposredni bližini zvonika cerkve sv. Florijana, v velikosti pribl. 6 x 6 metrov. Odkriti so bili temelji okroglega obrambnega stolpa, katerega stene dosegajo debelino do 4,05 metra. Ugotovljeni sta bili vsaj dve hodni površini in zid, ki se organsko veže z obrambnim stolpom. Drobnost gradivo sega v čas od 12. do 15. stoletja, prevladujejo fragmenti kuhinjskega posodja, glaziranih posod je manj - med njimi pa izstopa zeleno glaziran fragment pivske čaše s pečatnim ornamentom. Najbolj presenetljiva je najdba preko 20 pušičnih osti in podkve, ki so jo za srečo položili v temelje obrambnega stolpa.

Naselje: FLORJAN pri Šoštanju

Ime: Mornova zijalka

Paleolitska jama (vhod 2500 m in 307° NW od cerkve sv. Florijana v višini 520 m; kat. št. DZRJS 523). Jamo je leta 1936 načrtno raziskal dr. Srečko Brodar in odkril zapuščino pozne faze starejšega paleolitika. Artefakti, izdelani iz rožencev in kvarcitov, pripadajo končnemu mousterienu-praaurignacieniu in časovno datirajo v prvi wurmski stadial (WI). 312 zoglelenih kolov, ki so bili zabiti v prazgodovinsko plast, pa najverjetneje pripada prazgodovinskemu jamskemu bivališču na koleh. V vrhnjih legah te prazgodovinske plasti so odkrili še poznohalštatske in latenske kovinske predmete, 10 antičnih novcev in nekaj keramike. Najdbe hrani Joanneum v Gradcu.

Lit.: Jutro, 5. 3. 1937; Brodar 1938, 161 ss; isti 1950, 722; Ložar 1942, 130 ss; Arhiv 1937-40; Osole 1964-65, 11; ANSI 1975, 272.

Naselje: ŠOŠTANJ*

Ime:

Joanneum v Gradcu hrani od tu rimska novca Valeriana in Maksimina Tračana.

Lit.: MHS 7, 1857, 57; Pichler 1867, 242; isti 1879, 47; ANSI 1975, 272.

(*V šestdesetih letih je na gradu Šoštanj s skupino delavcev kopal g. Viktor Kojc, ki najdbe tudi hrani. Le-te pa avtorici pričujočega prispevka za objavo žal niso bile na razpolago.)

Naselje: ZAVODNJE

Ime: grad Šamberk

V okviru raziskovalnih taborov Zavodnje 1989 in 1990 je skupina za starejšo zgodovino raziskovala grad Šamberk, pri čemer je zbrala manjšo količino srednjeveške in novoveške keramike, ki jo hrani Muzej Velenje. Manjšo zbirko keramike in novcev hrani tudi Miha Goršek, Zavodnje 22/a.

OBČINA ŠMARTNO OB PAKI

Naselje: GORENJE

Ime: cerkev Janeza Krstnika

Blizu cerkve Janeza Krstnika so bili že v prejšnjem stoletju odkriti ostanki opek in zidanih temeljev, ki pripadajo temeljem antične stavbe. Prav tako je iz Gorenja profilirano podnožje antičnega napisnega kamna.

Lit.: Orožen 1880, 189 ss; isti 1894, 95 ss; Fekonja 1895, 371 ss; AIJ: 9 ss; Bolta, Kolšek 1960-61, 208 ss; ANSI 1975, 271.

Naselje: REČICA ob Paki

Ime:

Konec prejšnjega stoletja poročajo o najdbi rimske opeke in dveh srebrnikov iz leta 793.

Lit.: Deutsche Wacht 19, 1894, 95 ss; Müllner 1894, 98 ss; ANSI 1975, 271.

Naselje: ŠMARTNO ob Paki

Ime: Paški grad (Pakenštajn)

V Pokrajinskem muzeju Celje hranijo pod inv. št. PM 103, 104 dva antična napisna kamna, ki sta bila tja prenesena s Paškega gradu (CIL III 14368 in 14368(4)). Tretji napisni kamen je vzidan v cerkveni oltar (ILJug 379). Na njivah s parc. št. 346/2, 347/3, 348 in 350/1 k. o. Šmartno ob Paki so vidni ostanki zidovja in kamenja, v arhivskih zapiskih Muzejskega društva Celje iz let 1937-1940 pa najdemo zapis, da naj bi tod mimo vodila rimska cesta.

Lit.: Knabl 1851, 157 ss; AIJ: 9 ss; Saria 1946, Bb. 43 ss; Kolšek, Bolta 1960-61, 216; ANSI 1975, 271.

OBČINA MISLINJA

Naselje: GORNJI DOLIČ

Ime: Huda luknja

Jama se odpira 1200 m in 226° SW od železniške postaje Gornji Dolič v višini 500 metrov. Katastrska številka DZRJS 413. Raziskave Hude luknje segajo že v prejšnje stoletje. V "Zmajevem kotu" so odkrili oglje, fragmente črepinj in časovno neopredeljene kosti, prav tako neopredeljene pa so tudi najdbe iz "Plesne dvorane". V vhodnem delu jame so našli novec Antonina Pia, ki ga hrani Inštitut za arheologijo SAZU.

Lit.: Pichler 1879; Polscher 1917, 117; Jutro 28. 1. 1938; Ložar 1941, 130; Rakovec 1948-49, 160; Šašel 1954, 155; ANSI 1975, 273.

Naselje: GORNJI DOLIČ

Ime: Pilenca

Jama, v kateri je dr. R. Widmar med drugo vojno izkopal črepinje prostoročno izdelane keramike, kosti jamskega medveda in rimsko fibulo iz 2. stoletja.

Lit.: pismo dr. Widmarja W. Schmidu - Die Ausgrabungen in Pilsanz bei Wöllan (Joanneum, Graz); Pichler 1879, 41; ANSI 1975, 273.

Naselje: GORNJI DOLIČ

Ime: Špehovka

Vhod v jamo leži 1100 metrov in 234° SW od železniške postaje Zgornji Dolič v višini 580 metrov, v soteski Pake, 80 metrov nad dolinskim dnom. Katastrska številka DZRJS 509. Izkopavanja pod vodstvom dr. Srečka Brodarja so potekala med letoma 1935-1937, zajela pa so del predjamskega in vhodno-jamskega prostora. V notranjosti so na stenah ohranjeni obrusi jamskega medveda. Drugo sondiranje je na pobudo Muzeja Velenje in jamarskega društva Speleos leta 1990 vodil dr. Mitja Brodar. Sonda v velikosti 3 x 4 metre in globine 4,5 metra je bila zakoličena blizu prejšnje, v vhodnem delu jame. Problematika stratigrafije je temeljito obdelana v članku dr. M. Brodarja, zato

je na tem mestu ne bomo načenjali. Pri izkopavanjih v letu 1990 nismo odkrili nobenih novih artefaktov, iz starejših izkopavanj pa je znanih 226 kamenih najdb, od katerih je nekaj izgubljenih in 6 koščenih predmetov. Kameno orodje je izdelano iz raznih vrst kremenca (finozrnati zeleni tuf, pravi kresilnik, roženci ...), oblikovno pa prevladujejo kline in retuširani artefakti brez tipoloških značilnosti ter nekaj praskal in vbadal. Med koščenim orodjem pa so edinstvene koščena konica in dve harpuni. Dr. Mitja Brodar meni, da je treba mnenje o tem, da je jamo obiskal že neandertalec, po stanju zadnjih raziskav opustiti. V Špehovki ni mousteriena, ampak vse najdbe pripadajo aurignacienu, gravettieniu in mezolitiku.

Lit.: S. Brodar 1938, 162 ss; isti 1939, 56 ss; isti 1951, 8; isti 1955, 223; isti 1957, 147 ss; isti 1956-57, 194; M. Brodar 1958-59, 288; isti 1993, 7 ss; Freund 1956, 5; J. Korošec 1955, 86; Michler 1950-51, 338; Gavela 1963, 78; Osole 1964-65, 11; Rakovec 1948-49, 160; isti 1956, 62; isti 1949, 206; Sauter 1948, 173; Schmid 1943, 135; Skutil 1950, 281 in 290 ss; Šerko in Michler 1952, 160; Škerlj 1948-49, 110; Šašel 1954, 155; Zotz 1937, 361; Zotz 1944, 29; Zotz 1951, 201; ANSI 1975, 274.

LITERATURA

1. ANTIKE Inschriften aus Jugoslawien I, 1938. Noricum in Pannonien superior. - Zagreb.
2. ARHEOLOŠKA najdišča Slovenije 1975, 271 ss. - Ljubljana.
3. ARHIV muzejskega društva v Celju 1937-40.
4. BOLTA, L. - V. KOLŠEK 1960-61, Gorenje. - V: Var. spom. 8, 208.
5. BOLTA, L. 1978, Poročilo o sondažnem izkopavanju na velenjskem gradu. - Arhiv Muzeja Velenje.
6. BRIŠNIK, D. 1994/95, Življenje na gradu Šalek v luči srednjeveške in novoveške materialne kulture. Preliminarno poročilo o zaščitnih izkopavanjih na gradu Šalek. - V: Šaleški razgledi 11, 70 ss. - Velenje.
7. BRIŠNIK, D. - T. RAVNIKAR 1995, Grad Šalek. Muzejski kolaž 1. - Velenje.
8. BRIŠNIK, D. 1995, Šalek, Gradič, Plešivec. - V: Var. spom. 36, v tisku.
9. BRODAR, M. 1958-59, Špehovka. - V: Var. spom. 7, 228.
10. BRODAR, M. 1985, Iskanje novih paleolitskih postaj v letih 1971-1982. - V: Arh. vest. 36, 11 ss.
11. BRODAR, M. 1993, Paleolitske in mezolitske njadbe iz jame Špehovke pri Zgornjem Doliču. - V: Arh. vest. 44, 7 ss.
12. BRODAR, S. 1938, Das paläolithikum in Jugoslawien. - Quartär I. - Berlin.
13. BRODAR, S. 1939, Špehovka. - V: Zbornik prirodoslovnega društva 1, 56 ss.
14. BRODAR, S. 1939a, Rezultati lanskega raziskovanja v Špehovki pri Zgornjem Doliču. - V: Zbornik Prirodoslovnega društva 1, 56 ss.
15. BRODAR, S. 1950, Prerez paleolitika na slovenskih tleh. - V: Arh. vest. 1, 5ss.
16. BRODAR, S. 1951, Mornova zijalka in Špehovka. - V: Arh. vest. I, 7 ss.
17. BRODAR, S. 1955, Špehovka. - V: Zgodovina Ljubljane I, 223.
18. BRODAR, S. 1957, Špehovka. - V: Quartär 9, 147 ss.
19. BRODAR, S. 1956-57, Špehovka. - V: Letopis SAZU 8, 194.
20. BRODAR, S. 1965, Paleolitik. - V: Enciklopedija Jugoslavije 6, 414 ss.
21. DROBNE, K. 1967, Izkopavanje mastodonta v Škalah pri Velenju. - V: Geologija - razprave in poročila 10.
22. DROBNE, K., J. POHAR, V. POHAR, M. PRESTOR 1964, Izkopavanje mastodonta iz krovne velenjskega premogovnika. 1-26, T.1-8, pril. 1-6. - Arhiv Inštituta za geologijo. - Ljubljana.
23. FEKONJA, A. 1895, Šmartno ob Paki, Šmartno. - V: Dom in svet 8, 371.
24. FEKONJA, A. 1937, Krajevni leksikon dravske banovine. - Konovo, 557.
25. FREUND, 1956, Špehovka. - V: Probleme des Paleolithikums in Jugoslawien. Dipucation provincial de Asturias, 5. - Oviedo.
26. GAVELA, B. 1963, Špehovka. - V: Praistoriska arheologija, 78.

27. HOFFILER, V. - B. SARIA 1938, Šmartno ob Paki. - V: Antike Inschriften aus Jugoslawien I, 9. - Zagreb.
28. HUDALES, J. 1989, Kakšno je bilo Velenje v rimskih časih. - V: Šaleški razgledi 2, 9 ss. - Velenje.
29. KLJAJIČ, D. 1989, Geografski oris Šaleške doline in Škal. - V: Šaleški razgledi 3, 5 ss. - Velenje.
30. KNABL, R. 1851, Šmartno ob Paki. - V: Mitt. Hist. Ver. St. 2, 157 ss.
31. KOROŠEC, J. 1955, Špehovka. - V: Prvi jugoslovanski speleološki kongres, 86.
32. LOŽAR, R. 1941, Huda Luknja. - V: Zbornik za umetnostno zgodovino 17, 130.
33. LOŽAR, R. 1942, Mornova zijalka. - V: Glas. Muz. dr. Slov. 23, 130.
34. MICHLER, 1950-51, Špehovka. - V: Proteus 13, 338.
35. MITT. Hist. Ver. St. 7, 1857, Šoštanj, 57.
36. MOHORKO, B. 1979, Posnetek zidanega odtočnega jaška. - Arhiv Muzeja Velenje.
37. MÜLLNER, A. 1894, Rečica ob Paki. - V: Argo 3, 98.
38. OROŽEN, I. 1880, Šmartno ob Paki. - V: Das Dekanat Frasslau, 189.
39. OROŽEN, I. 1883, Šmartno. - V: Mitt. Hist. Ver. St. 31, 63 ss.
40. OROŽEN, I. 1884, Šmartno. - V: Das Dekanat Schallthal, 133.
41. OROŽEN, I. 1894, Šmartno ob Paki. - V: Deutsche Wacht 19. - Celje.
42. OSOLE, F. 1964-65, Mornova zijalka, Špehovka. - V: Arh. vest. 15-16, 11.
43. POHAR, V. 1965, Najdba mastodonta v pliocenskih plasteh v Škalah pri Velenju. - V: Várstvo narave 2-3, 211 ss.
44. PICHLER, F. 1867, Šoštanj. - V: Repertorium des steierischen Münzkunde II, 242.
45. PICHLER, F. 1879, Šoštanj. - V: Text zur archäologischen Karte von Steiermark, 19, 47.
46. PLETESKI, A. 1989, Njiva na Špiku, Kozjak. - V: Var. spom. 31, 256, sl. 89.
47. POLSCHER, 1917, Huda Luknja. - V: Mitt. der Geograph. Gesellschaft 60, 117.
48. RAKOVEC, I. 1948-48, Huda Luknja, Špehovka. - V: Proteus 11, 160.
49. RAKOVEC, I. 1949, Špehovka. - Razprave 4. razr. SAZU 4, 206.
50. RAKOVEC, I. 1956, Špehovka. - V: Prvi jugoslovanski geološki kongres, 62.
51. RAKOVEC, I. in sodelavci 1966, Mastodonti iz krovnine velenjskega premogovnika, 1., 2. in 3. faza. - Inštitut za geologijo. - Ljubljana. (V arhivu Muzeja Velenje).
52. RAVLJEN, J. - D. ŠAFARIČ 1991, Zgodovina soteske Hude Luknje. - V: Naše jame 33, 110 ss.
53. RAVNIKAR, T. 1989, Razmišljanja ob nekaterih odprtih vprašanjih iz preteklosti Šaleške doline. - V: Šaleški razgledi 2, 18 ss. - Velenje.

54. RAVNIKAR, T. 1989, Oris starejše zgodovine naselja Škale. - V: Šaleški razgledi 3, 11 ss. - Velenje.
55. SARIA, B. 1946, Šmartno ob Paki. - V: Jh. Österr. Arch. Inst. 26, 43 ss.
56. SAUTER, 1948, Špehovka. - V: Préhistoire de la Méditerranée, 173, 4. - Paris.
57. SCHMID, W. 1943, Špehovka. - V: Ztschr. Hist. Ver. St. 36, 135.
58. SKUTIL, 1950, Špehovka. - V: Obzor Prehistoricky 14, 281 in 290 ss.
59. STOPAR, I. 1993, Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, 4. del. - Ljubljana.
60. ŠAŠEL J. 1954, Upellae - Vitanje?. - V: Zgod. čas. 8, 125 ss.
61. ŠERKO, MICHLER 1952, Špehovka. - V: Postojnska jama, 160.
62. ŠKERLJ, B. 1948-49, Špehovka. - V: Proteus 11, 110.
63. TELLER, F. 1888, Ein pliocäner Tapir aus Süddeistermark. - V: Jb. geol. R. A. 38, 729 ss. - Wien.
64. TERŽAN, B. 1993, Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem, 353. - Kat. in monogr. 25. - Ljubljana.
65. VELENJE (monografija) 1992, 25.
66. ZOTZ, 1937, Špehovka. - V: Forschungen un Fortschritte 13, 361.
67. ZOTZ, 1944, Špehovka. - V: Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 29, 29.
68. ZOTZ, 1951, Špehovka. - V: Altsteinzeitkunde Mitteleuropas, 201. - Stuttgart.
69. ŽEVART, M. 1949, Seminarska naloga: Upellae = Velenje?. - Arhiv Muzeja Velenje.